

Doğa Koruma Yaklaşımlarındaki Değişimlerin Dünyada ve Türkiye'deki Tarihsel Süreci

Murat Yeşil*

Ordu Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 52200 Ordu, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Geliş 19 Ocak 2016
Kabul 22 Eylül 2016
Çevrimiçi baskı, ISSN: 2148-127X

Anahtar Kelimeler:

Korunan alan
Doğa koruma
Koruma statüleri
Doğa
Doğal kaynaklar

*Sorumlu Yazar:

E-mail: muraty25@hotmail.com

ÖZET

Günümüz dünyasında doğa koruma ve korunan alan kavramı canlılar için hayati bir önem arz etmektedir. Bu nedenle doğal alanları koruma ve bozulmayı önleme konusunda insanoğlu önemli adımlar atmaya başlamıştır. Dünyada tarihi çok eskilere dayanan doğa koruma çalışmaları, Türkiye tarafından uzun yıllar sonra gündemde yer bulabilmiştir. Türkiye'in sahip olduğu kaynak değeri yüksek alanlara farklı koruma alanı statüleri verilerek ve farklı kanunlarla koruma altına alınmıştır. Bu koruma statülerinin bir kısmı ulusal mevzuata göre, bir kısmı da uluslararası sözleşmelere dayanarak oluşturulmuştur. Günümüzde biyolojik çeşitliliğin ve diğer önemli doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına yönelik umut verici adımlar atılmaktadır. Bu çalışmada; doğa koruma yaklaşımının dünyada ve Türkiye'de geçmişten günümüze geçirdiği değişim ve gelişim süreci irdelenerek, günümüzde Türkiye'de ve Dünya'daki mevcut durum ortaya konulmuştur.

Turkish Journal Of Agriculture - Food Science And Technology, 4(10): 867-876, 2016

Historical Development of the Changes in Approaches to Nature Conservation in Turkey and in the World

ARTICLE INFO

Article history:

Received 19 January 2016
Accepted 22 September 2016
Available online, ISSN: 2148-127X

Keywords:

Protected area
Nature conservation
Conservation status
Nature
Natural resources

*Corresponding Author:

E-mail: muraty25@hotmail.com

ABSTRACT

In today's world, nature conservation and the notion of protected area are of vital importance for the living. Therefore, humankind started to take important steps for conservation of natural areas and preventing deterioration. Nature conservation studies dating back to old times in the world, was put in the agenda in our country after long years. Various protected area status were designated to the areas havin high resources value in our country, and these areas were put under protection by various laws. Some of this conservation status was formed based on the national legislation, and some based on the international conventions. Nowadays, promising actions are taken for sustainable use of biologic diversity and other significant natural resources. In this study; changes and developments in approaches to nature conservation in the world and in our country throughout the history were investigated, and the current situation in Turkey and in the world was revealed.

Giriş

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren hayatta kalabilmek için temel gereksinimlerini doğadan karşılamış ve doğanın kendisine sunduğu bütün imkânları kullanmıştır. Zaman içinde ihtiyaçlar artmış, beslenme, barınma, savunma gibi gereksinimlerin yanına bilimsel ve teknolojik gelişmeler eklenmiş ve artık doğa büyük bir hızla tahrip edilmeye başlanmıştır.

Zaman ile sürekli çeşitlenerek artan insan ihtiyaçları doğa üzerinde baskı oluşturmakta, kısa ve uzun vadede bu baskılar dolaylı ya da doğrudan insanoğlunu olumsuz etkilemektedir. İnsanoğlu doğa üzerinde yaptığı tahribatı

geri döndürmek için sahip olduğu en ileri teknolojileri kullanmasına rağmen çoğu defa doğayı geri kazanma konusunda başarılı olamamıştır.

Özellikle son yıllarda bilim, teknoloji ve ekonomik yapıda meydana gelen gelişmelere rağmen, doğal ve kültürel çevrenin giderek yok olmakta, kalkınma, sanayileşme ve kentleşme süreci, kontrol edilemez, yönlendirilemez nüfus hareketlerine ve yoğunlaşmalara neden olarak, insanın doğasına aykırı, sağlıksız yaşam çevrelerini oluşturmaktadır (Yılmaz ve ark., 1996).

Hava, su, toprak kirlenmesiyle başlayıp, bitki örtüsü ve hayvan topluluklarının yok olmasına varan çevre sorunları, en azından sorunlarla karşılaşan insanlarda belli bir gelecek kaygısı uyandırmıştır (Yalınkılıç ve Arpa, 2005). Yapılan tahribatın farkına varılması, doğayı koruma ve tekrar geri kazanma çabalarını gündeme getirmiş ve doğa koruma kavramını ortaya çıkarmıştır. Doğa koruma kavramı aslında çok yeni bir kavram değildir ve tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Ancak küresel düzeyde ele alınması ve korumada etkin yaklaşımların rolü yakın geçmişte gündeme gelmiştir (Yeşil, 2009).

Dünyada doğa koruma geçmişi çok eski zamanlara dayansa da şimdi kullanılan kimi kavram ve uygulamaların kökeninin 19. Yüzyıl başlarına dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüzde gelişmişinden en az gelişenine hemen her ülkede, farklı isim veya yönetim amacıyla belirlenmiş çok sayıda doğa koruma alanı vardır. Bu alanların sayısı ve büyüklüğü de koruma kaygılarına bağlı olarak hızla artmaktadır (Kurdoğlu, 2007).

Dünyada birçok ülkede; doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını, geliştirilmesini ve sürdürülebilir şekilde kullanılmasını temin etmek için yasal düzenlemeler yapılmakta ve politikalar üretilmektedir. Doğa koruma konusunda artan bilinç düzeyine paralel olarak Türkiye’de de birçok kanun, yönetmelik, genelge vb. mevzuatlar çıkarılarak korumaya yönelik yasal önlemler alınmış ve uluslararası sözleşmelere taraf olunmuştur. Bu sayede korunan alan miktarında özellikle son yıllarda önemli bir artış söz konusu olmuştur.

Bu çalışma ile dünyada ve Türkiye’de doğa koruma

ile ilgili gelişmeler en güncel veriler ile kronolojik olarak sıralanırken özellikle Türkiye’de korunan alanlarda karşılaşılan sorunlar ortaya konularak sürdürülebilir koruma açısından öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Korunan Alan

IUCN (2012); Korunan alanları doğanın ve ilişkili ekosistem servisleri/hizmetleri ve kültürel değerlerin uzun vadeli korunması amacıyla açıkça tanımlanmış coğrafi sınırları olan, tanınmış, adanmışlık içeren ve yasal veya diğer etkin yöntemlerle yönetilen alan olarak tanımlamaktadır.

Korunan alanların temel olarak dokuz amacı bulunmaktadır. Bunlar; bilimsel araştırma, yaban hayatının korunması, türlerin ve genetik çeşitliliğin korunması, çevresel hizmetlerin devamlılığının sağlanması, belirli doğal ve kültürel özelliklerin korunması, turizm ve rekreasyon, eğitim, doğal ekosistemlerin kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı, kültürel ve geleneksel özelliklerin devamlılığının sağlanması (Anonim, 2006).

Yellowstone Milli Parkı ile başlayan korunan alan oluşturma süreci, ulusların doğayı ve doğal kaynakları salt koruma anlayışı ile başlamıştır. Günümüze gelindiğinde ise doğa koruma alanları ülkeler için kalkınma araçları olarak görülmesinin yanı sıra iklim değişikliği, çölleşme, tür kayıpları gibi küresel düzeyde bozulmalara karşı önemli araçlar olarak görülmekte, büyük organizasyonlarda bu yönü ile gündeme gelmekte ve bu yönleri ile önemli sözleşmelere konu olmaktadır. Thomas (2006), korunan alanlar ile ilgili yaklaşımların değişimini Çizelge 1’de özetlemiştir.

Çizelge 1 Korunan alanlarda geçmiş ve bugünkü yaklaşımların karşılaştırılması (Thomas, 2006).

Konu	Geçmişte korunan alanlar	Günümüzde korunan alanlar
Amaçlar	Sadece doğa korumaya ayrılmıştı ve öncelikle yaban hayatı ve peyzajın korunması için kurulmuştu, öncelikle ziyaretçiler için yönetiliyordu	Sosyal ve ekonomik amaçlarla da işletiliyor, çoğunlukla bilimsel, ekonomik ve kültürel nedenlerle kuruluyor, daha çok yöre halkı düşünülerek yönetiliyor
Yönetim biçimi	Merkezi hükümet tarafından yönetiliyordu	Birçok ortak tarafından yönetiliyor
Yöre halkı	Merkezden planlanarak yönetiliyordu ve katılım süreçleri yoktu	Yörede yaşayanlarla beraber, onlar için ve bazı durumlarda onlar tarafından yönetiliyor, yöre halkının ihtiyaçlarını karşılamak öncelikler arasında, katılım sağlanıyor
Daha geniş bağlam	Her bir alan ayrı ayrı düşünülüyordu, ‘adalar’ halinde yönetiliyordu	Ulusal, bölgesel ve uluslar arası korunan alan sistemlerinin parçası olarak planlanıyor, korunan alan, etrafındaki tampon alanlar ve yeşil koridorlarla beraber düşünülerek yönetiliyor
Algılar	Birincil önemde ulusal bir değer olarak görülüyor, ulusal bir sorun olarak algılanıyordu	Toplumsal değer olarak da görülüyor, uluslar arası bir sorun olarak algılanıyor
Yönetim teknikleri	Kısa bir zaman dilimi içerisinde tepkisel olarak yönetiliyordu, yönetim teknik açılarından ele alınıyordu	Uzun vadeli bakış açısıyla yönetiliyor, üretilen politikalar ve stratejik yaklaşımlarla yönetiliyor
Finans	Vergi mükellefleri tarafından sağlanıyordu	Farklı ve çoğul kaynaklardan sağlanıyor
Yönetim becerileri	Bilim insanları ve doğal kaynak uzmanları tarafından yönetiliyordu, yönetim uzmanların liderliğindeydi	Çok disiplinli ve farklı becerileri olan uzmanlar ve uygulamacılar tarafından yönetiliyor, yönetimde yerel bilgidan faydalanılıyor

Dünyada Doğa Koruma Hareketleri

Doğa koruma bilinci Dünya genelinde oluşmadan önce de, bugünkü anlamda ve doğa koruma adı altında olmasa bile bazı çalışmalar yapılmıştır. Milattan önceki dönemlerde bazı kavimler bazı ormanları kutsal sayarak sıkı bir şekilde korumuş (Krishna ve Sankar, 1997), Roma'da meyve ağaçlarının korunması için önlemler alınmıştır (Ant ve Stipproweit, 1985).

Tarihte bilinen ilk koruma kavramı, MÖ. 252 yılında Hindistan İmparatoru Asoka tarafından; hayvanların, balıkların ve ormanların korunması için bir ferman çıkarılmasıyla başlamıştır. 1084'te ise İngiltere Kralı William-I, koruma amacına yönelik bir arazi etüdünün yapılmasını emretmiş ve "Domesday Book" isimli, tüm İngiltere'de ormanlar, balıkçılık, tarım alanları, av rezervleri, verimli toprak kaynaklarının evrimini içeren, ülkenin yönetimi ve gelişmesi için gerçekçi planlamaya temel oluşturan bir kitap yayınlamıştır. Yine İngiltere'de 1250 yılında, kartal, doğan, atmaca ve balıkçıl kuşların korunması istenmiştir. Almanya'nın Dortmund kentinde 1343 yılında tarım alanları ve otlakların ağaçlandırılması belirli yasalara bağlanmıştır (Ant ve Stipproweit, 1985; Mac Kinnon ve ark., 1986; Yücel, 1995; Özer, 2004).

"Bir alanın sahip olduğu peyzaj güzelliği, florası, faunası ve halkın belirli bir süre için de olsa yararlanması amacıyla koruma altına alınma fikri Hollanda'da doğmuştur. 1576 yılında Orange Prensi ve Lahey Valisi, Lahey Ormanı'nın (Haagse Bos) değiştirilmeden korunması konusunda anlaşmışlardır" (Ortaçesme ve ark., 1998). Avrupa'da milli parka benzer ilk yapı, 16. yüzyılda İngiltere'de VIII. Heinrich tarafından "Yaban Hayatı Rezervi" olarak seçilen "New Forest"tir (Çolak, 2001).

Özellikle 18. yüzyılın sonunda, çevrenin ve doğal kaynakların korunması konusu, dünyanın pek çok ülkesinde doğa araştırmacıları tarafından belirgin derecede vurgulanmaya başlanmıştır (Yalınkılıç ve Arpa, 2005). Ancak yasal önlemlerin alınması, yasalar çerçevesinde sistemli doğa koruma çalışmalarının yapılması ve koruma alanlarının ayrılması, bu konuda bilimsel çalışmaların yapılarak, uluslararası kuruluşların ortaya çıkması 19. ve 20. yüzyıla rastlamaktadır (Yücel ve Babuş, 2005).

Korunan alan terminolojisini açıklamak için ilk çaba 1933 yılında Londra'da düzenlenen 'Uluslararası Flora ve Faunanın Korunması Konferansı'nda gösterilmiştir. Konferansta; milli park, sıkı doğa rezervi, flora ve fauna rezervi ve avcılık ve toplama yasağına sahip rezerv olmak üzere 4 farklı korunan alan kategorisi belirlenmiş (IUCN, 1994) ve böylece biyolojik çeşitlilik koruma çalışmalarının da adımları atılmıştır (Teksöz ve ark., 2014). Konferans sırasında doğanın estetik değerini ön plana çıkararak ilk sözleşme olma özelliği ile önem kazanan "Afrika'nın Bitki ve Hayvan Varlığının Yerinde Korunması Uluslararası Sözleşmesi" imzalanmıştır (Gillespie, 2014). Bu sözleşme ayrıca nesli tehlike altında olan ve nadir türlerin korunmasını ve bu korumanın kıta ölçeğinde yapılmasını sağlayan ilk sözleşme niteliğindedir.

1946 yılında kurulan UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)'nun da desteği ile 1948 yılında IUPN (International Union for

Protection of Nature-Doğanın Korunması için Uluslararası Birlik) kurulmuş, 1958 yılında adı IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources-Uluslararası Doğa Koruma ve Doğal Hayatı Koruma Birliği) ve 1990 yılında Dünya Doğayı Koruma Birliği olarak değiştirilmiş, ancak IUCN kısaltması kullanılmaya devam edilmiştir. UNESCO ve IUPN tarafından 1948'de Fontainebleau'da (Fransa) düzenlenen Doğa Koruma Konferansı, günümüzde de devam eden önemli organizasyonlardandır.

Dünyadaki devletler ve hükümetler toplumsal bilinci artırmak, kaynakları korumak ve muhafaza etmek amacıyla çeşitli koruma politikaları geliştirmiştir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışında, sürekli kullanma-koruma ilkesine bağlı kalarak, doğal faktörlerin insanlar tarafından bu yükü kendi kendine kaldıracak kadar kullanılmasını sağlamak ve gerekli önlemleri almak amacını taşıyan günümüz anlamında sistemli doğa koruma bilinci, Dünya genelinde 1960'lı ve 1970'li yıllarda oluşmaya başlamıştır (Yücel ve Babuş, 2005).

1961 yılında Strasburg'da 'Doğayı Koruma Ekspertler Komitesi' toplanmıştır. Bu komite, Avrupa'da doğayı ve kültürel varlıkları koruma ve milli parklar konusundaki gecikmeyi telafi etmeye ve bu alanların ayrılma, korunma ve kullanma esaslarında birlik sağlamaya öncülük etmiştir (Bayer, 1993). Yine 1961 yılında imzalanan Morges Bildirgesi ile mevcut koruma grupları ile işbirliği içinde çalışmak ve dünya ölçeğinde koruma hareketine önemli mali destek getirmek için uluslararası bir bağış organizasyonu olarak Dünya Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) kurulmuştur (Anonim, 2015).

İlki 1962 yılında ABD Seattle'da gerçekleştirilen Dünya Milli Parklar Konferansının ikincisi 1972 yılında yine ABD'de, Grand Teton Milli Parkı'nda yapılmıştır. Bu konferansta IUCN tarafından geliştirilen ve birçok dünya ülkesinin uygulamaya koyduğu 10 koruma kategorisi (Bilimsel Rezervler, Milli Parklar, Doğa Anıtları, Doğa Koruma Rezervleri, Peyzaj Koruma Alanları, Kaynak Rezervleri, Antropolojik Rezervler, Çok Yönlü Kullanım Alanları, Biyosfer Rezervleri ve Dünya Miras Alanları) belirlenmiştir (Yücel ve Babuş, 2005). Ayrıca bu konferans sonucunda "Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuş ve ardından "Yönetim Konseyi" tarafından öncelikli hedefler arasında Akdeniz'in korunması alınmıştır. Günümüzde Dünyanın nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya gelen bitki, hayvan ve mantar türlerinin yer aldığı Kırmızı Liste ilk olarak 1964 yılında geliştirilmiştir (Smart ve ark., 2014).

İnsan ile doğal kaynak kullanımı arasında sürdürülebilir ve dengeli ilişkilerin kurulması amacı ile UNESCO tarafından İnsan ve Biyosfer Programı (MAB) başlatılmış ve 1976 yılında Biyosfer Rezervleri Ağı kurulmuştur (UNESCO, 1996). MAB programının amacı, biyosfer doğal kaynaklarının etkili bir biçimde korunması ve sürdürülebilirlik ilkelerine uyumlu kullanılmasını sağlayıcı çalışmaların ulusal düzeylerde gerçekleştirilmesi için gerekli destekleri vermek ve bu çalışmaların koordinasyonunu sağlamaktır (Altan, 1998).

1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı yapılmıştır. Konferansta kabul edilen kararlar doğrultusunda CITES (Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine Dair Sözleşme)'in

temeli atılmıştır. Yine 1972 yılında UNESCO 17. Genel Konferansında “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme” kabul edilmiş ve “Dünya Mirası Komitesi” kurulmuştur. Uluslararası önem taşıyan ve bu nedenle takdire ve korunmaya değer doğal oluşumlara, anıtlara ve sitlere “Dünya Mirası” statüsü tanınmaktadır. Sözleşmeyi kabul eden üye devletlerin UNESCO’ya başvurusuyla başlayan ve Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) uzmanlarının başvuruları değerlendirmesi sonunda tamamlanan bir işlem dizisinden sonra aday varlıklar Dünya Miras Komitesinin kararı doğrultusunda bu statüyü kazanmaktadır (Anonim, 2015a).

1973 yılında Almanya ve Fransa tarafından iki ülke arasında ortak bir milli park kurmak amacı ile ‘Avrupa Tabiat Parkları ve Milli Parklar Federasyonu (EUROPARC) kuruldu. Federasyon sonraki yıllarda genişleyerek günümüzde 36 ülkeden toplam 370 üye ile çalışmalarını sürdürmektedir. Federasyonun amacı korunan alan yönetiminde deneyim ve uygulamaların paylaşımı yolu ile uluslararası işbirliği sağlamaktır.

1979 yılında imzalanan Avrupa’nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (BERN Sözleşmesi)’nin amacı yabancı bitki ve hayvan varlığını ve bunların yaşama ortamlarını muhafaza etmek, özellikle birden fazla devletin işbirliğini gerektiren ortamların korunmasını sağlamak ve bu işbirliğini geliştirmektir (Anonim, 2015b).

1981 yılında IUCN (Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynaklar Koruma Birliği), FAO (Birleşik Devletler Gıda ve Tarım Organizasyonu), WWF (Dünya Doğayı Koruma Vakfı), UNEP (Birleşmiş Milletler Çevre Programı) tarafından hazırlanan “Dünya Koruma Stratejisi” biyolojik kaynakların önemini vurgulamıştır.

1982’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve korumacılık ve doğal kaynakların korunması ile ilgili olan Dünya Doğa Şartı, devletlerin ve bireylerin genel eylem ilkelerini belirleme açısından övgüye değer bir çabadır (Pallemarts, 1992).

1990’lı yıllara kadar doğa koruma yaklaşımları genelde doğa koruma alanlarının içinde ve/veya yakın çevresinde yaşayan halkı dikkate almamış (ki bunu fanus koruma olarak da adlandırmak mümkündür) ve bu yaklaşım, doğa koruma alanlarının belirlenmesi ve yönetiminde ciddi sosyal, ekonomik ve en önemlisi ekolojik sorunlara yol açmıştır (Zal ve ark., 2006).

1991’de kurulan Küresel Çevre Fonu (GEF-The Global Environment Facility); uluslararası sözleşmelerle kararlaştırılan küresel çevre hedeflerine ulaşılması için alınması gereken tedbirlerin getirdiği artan maliyetlerin karşılanması amacıyla gelişmekte olan ülkelere ve geçiş ekonomisi ülkelerine fon sağlayan finansal bir mekanizmadır. Bağımsız bir finansal kurum olan GEF; uluslararası sözleşmelerle kararlaştırılan küresel çevre hedeflerinin yanı sıra kendi belirlemiş olduğu şu öncelikli alanları desteklemektedir: Biyolojik Çeşitliliğin Korunması, İklim Değişikliğiyle Mücadele, Uluslararası Sular, Arazi Bozunumuyla Mücadele, Ozon Tabakasının Korunması, Kimyasallar (Kalıcı Organik Kirlenicilerle (POPs) Mücadele, Kimyasalların Etkin Yönetimi), Sürdürülebilir Orman Yönetimi (Anonim, 2015c).

1992 yılında Rio de Janeiro’da yapılan “Birleşmiş

Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı” (Rio Konferansı)’nda ülkeler, iklim değişikliğinin, orman tahriplerinin, çölleşmenin ve biyolojik çeşitlilik kaybının doğal kaynaklar üzerindeki baskısını vurgulamışlardır. Konferans sırasında, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ile Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi imzaya açılmıştır. Biyolojik çeşitliliğin korunması, biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve genetik kaynaklardan elde edilen faydaların paylaşımı amacı ile imzalanan “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi” dünyada doğa koruma açısından önemli girişimlerdendir. Ayrıca 1994 yılında imzaya açılan Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi de yine Rio Konferansı sırasında alınan kararlar doğrultusunda hazırlanmıştır. Yine konferans çıktıklarından birisi olan ve Dünyanın 21. Yüzyıla sürdürülebilir gelişme ile girmesini amaçlayan önemli bir anlaşma olan Gündem 21 ile doğal kaynakların korunması konusunda ilk kez geniş bir uzlaşma sağlanmıştır.

10-21 Şubat 1992 tarihleri arasında Venezuela’nın başkenti Caracas’ta gerçekleştirilen “4. Milli Parklar Konferansı” diğer önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. 140 ülkeden yaklaşık 1700 delegenin katıldığı toplantıda politik yaklaşımlar, korunan alanlarda sorunlar ve çözüm önerileri, karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi, global olarak korunan alanlara genel bakış, korunan alanların toplumun ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağı, değişen dünyada korunan alanlar, korunan alanlar ve bölgesel planlama ve korunan alanlar yönetiminin güçlendirilmesi ana konuları üzerinde 50 çalışma grubu faaliyet göstermiştir (Savaş, 1992).

Biyolojik çeşitliliğin sürekli ve artan bir ivme ile azalması, Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde alarm çalmaya başlamasına neden olmuştur. Bununla mücadele etmek için stratejiler, politikalar ve direktifler geliştirilmiş ve uygulamaya başlanmıştır. Bunların içinde en önemlilerinden birisi, 1992’de kabul edilen Habitat Direktifi’dir. Habitat Direktifi, yabancı bitkiler ve hayvanlar ile onların yaşadığı doğal ortamların korunmasına yönelik ortak bir çerçeve tanımlayarak, üye devletlerin biyolojik çeşitliliğini korumaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Thomas, 2006). Bu direktif aracılığı ile Avrupa Birliği Üye Devletleri, AB’ye üye oldukları günden itibaren önemli derecede tehdit altında bulunan tür ve habitatlarını korumaya yönelik Natura 2000 Avrupa Korunan Alanlar Ekolojik Ağı’na temsil edecek alanlarını belirlemekle yükümlü olmuşlardır. Natura 2000’in oluşturulması, ülkelerin sahip oldukları bu doğal hazinelerin gelecek kuşaklar için korunması ve devamının sağlanması için temel adımdır (Anonim, 2011). İspanya’nın Seville kentinde 1995 yılında düzenlenen Biyosfer Rezervleri Kongresi sonucunda “Seville Stratejisi ve Biyosfer Rezervleri Ağının Yasal Çerçevesi” hazırlanmıştır. Seville stratejisi, biyosfer rezervlerinin daha da geliştirilmesi için yürütülecek çalışmalar ve alınması gereken önlemler ile biyosfer rezervleri için küresel ağı kurulmasının genel prensiplerini içermektedir (UNESCO, 1996).

2000 yılında Floransa’da Avrupa Konseyi üyesi devletler tarafından imzalanan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, peyzajın korunmasını, yönetimini, planlamasını geliştirmek ve peyzaj konuları hakkında Avrupa’da işbirliğini organize etmek amacı ile imzalanmıştır.

Birleşmiş Milletler Biyoçeşitlilik Sözleşmesi'nin ek bir protokolü olarak hazırlanan ve kabul edilen Cartagena Biyogüvenlik Protokolü, genetik olarak değiştirilmiş organizmaların sınır ötesi hareketleriyle ilgili, evrensel düzeyde bağlayıcı ilk hukuk belgesi olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Protokol 1992 Rio Deklarasyonu'nun 15. ilkesinde yer alan "ihtiyatlılık ilkesi"ni hayata geçirmektedir. Türkiye Cartagena Biyogüvenlik Protokolü'nü 2000 yılında imzalamış ve 2003'de onaylamıştır (Kıvılcım, 2012).

21. yüzyılın ilk küresel konferansı olan BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, 2002 yılında Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde düzenlenmiştir. "Sürdürülebilir kalkınma" başlığının ilk kez küresel bir konferansa adını verdiği bu Zirve, kendisinden 10 yıl önce düzenlenen 1992 Rio Zirvesi sonrasında dünyada Gündem 21 uygulamalarının değerlendirilmesini hedeflemesi nedeniyle, "Rio+10" adıyla da anılmaktadır. Zirve'nin iki temel çıktısı olarak, "Uygulama Planı" ile "Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Bildirgesi" benimsenmiştir (Emrealp, 2005).

2008 yılında Madrid'de düzenlenen ve Türkiye'nin katkı koyduğu III. Dünya Biyosfer Rezervleri Kongresi "Madrid Eylem Planı" adlı belgeyle sonuçlanmıştır. Eylem planı, biyosfer rezervlerini 21. yüzyılda sürdürülebilir kalkınma araçları olarak öne çıkarmayı hedeflemektedir.

2010 yılında Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Taraflar Konferansı'nın onuncu toplantısında kabul edilen ve 2014 yılında yürürlüğe giren Nagoya Protokolünün hedefi genetik kaynakların kullanımından doğan faydaların adil ve eşit paylaşımı ve böylece biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımına katkıda bulunmaktır.

Jeju/KORE'de düzenlenen 2012 Dünya Koruma Kongresi, farklılıkların bir kenara konulup doğru çevresel yönetim için araç ve mekanizmaları sağlamak için toplumun tüm kesimlerinin birleşip korumanın sorumluluk ve yararlarını paylaşarak birlikte çalıştığı bir ortamı hazırlamayı amaçlamıştır. Dünyanın karşı karşıya bulunduğu çevresel yıkıma karşı biyolojik çeşitliliğin korunması eksenli çözüm yolları aranmış ve sonuç olarak 2013-2016 Küresel Programı onaylanmıştır. 2013-2016 Programı "Tabiatı koruyan ve değer veren adil bir dünya" IUCN'in vizyonu etrafında şekillenmiş, sürdürülebilir kalkınma için yaşam destek sistemimiz olan doğanın ve hayatın çeşitliliğinin korunması zorunluluğunu ortaya koymuştur. Bu çerçevede 2013-2016 Programında "doğaya değer vermek ve korumak", "doğanın kullanımında etkili ve adil yönetim", "iklim, gıda ve kalkınmadaki küresel zorluklara doğa eksenli çözümler" olarak üç alanda yürütülmesinin planlanmıştır (Kantarlı, 2012).

Rio Konferansından 20 yıl sonra 2012 yılında yine Brezilya'nın Rio kentinde Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) gerçekleştirilmiştir. Konferans sonucunda "İstedığımız Gelecek" isimli sonuç bildirgesi yayınlanmıştır. Bildirge metninde Rio prensipleri ve geçmiş eylem planları tekrar onaylanmış ve sürdürülebilir geleceği, dünyamız, şimdiki ve gelecek nesil için desteklemek amacıyla toplandığı vurgulanmıştır.

2013 yılında Japonya'nın Sendai kentinde gerçekleştirilen 1. Asya Parklar Kongresi, ilk kez Asya kıtası genelinde korunan alan uygulayıcılarını bir araya getiren başarılı bir organizasyon olmuştur. Kongre, bilinçli olarak bu tarihe alınmış ve 2014 yılında yapılacak Dünya Milli Parklar Kongresi içerisinde Asya perspektiflerinin de sokulması hedeflenmiştir.

Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kalkınmada korunan alanların rolü üzerine perspektifleri ortaya koyan ve dünya çapında koruma politikaları için hayati önem taşıyan Dünya Milli Parklar Konferanslar serisinin sonuncusu 2014 yılında Avustralya'nın Sidney kentinde gerçekleştirilmiştir. Konferans sonucunda sonraki on yılda doğal varlıkların korunması ve korunan alanların dünyanın en önemli kalkınma sorunlarından bazılarını etkin çözümler getirebileceği çıktılarına ulaşılmıştır. Ayrıca biyoçeşitlilik kaybını önlemek için daha sıkı ve daha iyi yönetilen korunan alanlara acil ihtiyaç olduğu belirtilerek, iklim değişikliğinin korunan alanlar üzerine etkileri ve iklim değişikliğine doğal bir çözüm olarak korunan alanların etkileri vurgulanmıştır.

Türkiye'de ki Doğa Koruma Kavramına Genel Bakış

Osmanlı İmparatorluğunda ilk bilinçli koruma Hükümdar Fatih Sultan Mehmet'e aittir. 15. yüzyıl ortalarında, bazı derelerin Haliç'i çamurla doldurmaması için akarsuyun havzalarında hayvan otlatılmasını, tarım yapılmasını ve inşaatı yasaklamış, dik yamaçlara ayırık otu ektirerek toprağın sıkı bir şekilde tutulmasını temin etmiştir (Anonim, 2007).

Ormanları korumak için önlemler alınmış, 1727 yılında İstanbul'da kaçak kesimlere müdahale edilmiş, 1767 yılında odun ve su kıtlığından dolayı bir hamam inşaatı durdurulmuştur. Bu iki tedbir, bu yıllarda ormanların azalmaya başlaması ve önleyici tedbirler düşünülmesi bakımından önemlidir (Yalınkılıç ve Arpa, 2005). Ancak Osmanlı'nın doğa koruma ile ilgili geliştirdiği tutumun özellikle Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan çevre ile ilgili önemli gelişmeler ve sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkması şeklinde görülmektedir. Bunların en dikkat çekenleri 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi, 1870 yılında çıkarılan Orman Nizamnamesi, 1876 yılında tamamlanan Mecelle-i Ahkam-ı Adliye (Medeni Hukuk)'dir. Özellikle Mecelle'de, çevre ile ilgili birçok konunun ele alındığı ve düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir (Özdemir, 2002).

Türkiye'ye doğa koruma alanında uluslararası yükümlülük getiren ilk sözleşme, 1931 yılında Cenevre'de imzalanan ve 1934 yılında onaylanarak yürürlüğe giren Balina Avcılığının Düzenlenmesi Sözleşmesi (Balina Avcılığının Tanzimine Dair Mukavelename)'dir.

Türkiye'de ilk resmi doğa koruma çalışmaları, İstanbul Belgrad Ormanları'nın 1951 yılında "Muhafaza Ormanı" olarak ilan edilmesi ile başlamıştır (Teksöz ve ark., 2014). İlk yasal gelişme ise 31 Ağustos 1956 tarih ve 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 4. ve 25. maddeleri ile "Milli Park" teriminin Türk mevzuatına girmesi ile gerçekleşmiştir. Söz konusu Kanunun 4. maddesinde ormanlar vasıf ve karakter bakımından Muhafaza Ormanları, Milli Parklar, İstihsal Ormanları olarak ayrılmıştır (Yücel, 2005). Daha sonra Milli Parklar,

09.08.1983 tarihli, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ve 12.12.1986 tarihli Milli Parklar Yönetmeliğinin yürürlüğe konulması ile Orman Kanunu'ndan ayrılmıştır.

1967 yılında Milli Parklar Dairesi Başkanlığınca planlanan ve Bakanlıklar arasında kurulan Milli Park Planlama Heyeti tarafından, milli parklar master plana bağlanmıştır. 1976 yılında Orman Bakanlığı'na bağlı olarak Milli Parklar ve Avcılık Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Bayer, 1993). Daha sonra bu müdürlük 1982 yılında Orman Genel Müdürlüğü'ne bağlı Milli Parklar Dairesi Başkanlığı'na dönüştürülmüştür. Daha sonra Milli Parklar Dairesi Başkanlığı Orman Bakanlığına bağlı Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.

1958 yılında Yozgat Çamlığı Milli Parkı ilk korunan alan olarak ilan edilmiştir. Sonraki yıllarda milli parkların uluslararası turizm yönünden önemi vurgulanarak yabancı uzmanların Türkiye'ye gelmeleri sağlanmış ve bazı milli parklar için Uzun Devreli Gelişme Planları yapılmıştır. 1980'li yıllara kadar milli parklarla ilgili çalışmalar devam etmiş, diğer alanların ilanı ise daha sonralara bırakılmıştır. Örneğin, Tabiat Parkları Milli Parklardan 25 yıl sonra, Tabiatı Koruma Alanları 29 yıl sonra, Tabiat Anıtları ile Özel Çevre Koruma Bölgeleri ise 30 yıl sonra ilan edilebilmişlerdir (Yücel, 2005). Türkiye'de ilan edilen ilk Tabiatı Koruma Alanı, 1987 yılında Amasya-Samsun Orman Bölge Müdürlüğü sınırları içerisinde yer alan Haciosman Ormanı'dır (Demirel, 2005).

Türkiye, IUCN'e Devlet Temsilcisi statüsü ile 1993 yılında üye olmuş ve özellikle 2004 yılında Ankara'da gerçekleştirilen "Türkiye – IUCN İlişkileri" konulu toplantının ardından daha etkin bir iletişime ve işbirliğine geçilmiştir (Anonim, 2015d).

WWF-Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı) 1996 yılında Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin öncülüğünde kurulmuş, 2001 yılında ise WWF'nin Türkiye ulusal kuruluşu olarak WWF-Türkiye unvanını almıştır (Anonim, 2015e).

Doğanın korunması ve kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması adına hazırlanmış birçok uluslararası sözleşmeler bulunmakta olup, Türkiye'in imzalayarak taraf olduğu sözleşmeler şu şekildedir: Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (Paris sözleşmesi); 1982 yılında onaylanarak 1983 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye'in de UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan 2'si kültürel ve doğal, 11'i kültürel 13 adet varlığı bulunmaktadır.

Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (Bern Sözleşmesi); 1984 yılında onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin amacı yabancı flora ve faunanın yaşam ortamları ile birlikte korunmasını sağlamaktır.

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi; 1992 yılında imzalanmış ve 1997 yılında yürürlüğe girmiştir. 2001 yılında Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin diğer yükümlülüklerle uyum içinde uygulanabilmesinde ve biyolojik çeşitlilik kaybının yol açtığı problemlerin çözümünde yararlanılabilecek bir rehber olması amacı ile Türkiye'nin Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (UBSEB) hazırlanmış ve 2007 yılında güncellenmiştir (Anonim, 2007a).

Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi (Bükreş Sözleşmesi) 1992 yılında imzalanmış ve 1994

yılında onaylanmıştır. Bu sözleşme kapsamında hazırlanan Karadeniz'de Biyolojik Çeşitliliğin ve Peyzajın Korunması Protokolü ise 2002 yılında imzalanmış ve 2004 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

İran'ın Ramsar kentinde 1971 yılında imzalanan Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Önemli Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşmesi'ne (Ramsar) Türkiye, 1994 yılında taraf olmuştur. Türkiye'de Ramsar sözleşmesi kapsamında toplam 14 adet sulak alan Ramsar Alanı ilan edilmiştir.

Yabancı bitki ve hayvan ticaretinin endişe verici boyutlara ulaşması nedeniyle hazırlanan ve 1973 yılında imzalanan, Nesli Tehlike Altındaki Türlerin Ticaretine İlişkin CITES Sözleşmesi'ne Türkiye 1996 tarihinde taraf olmuştur.

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (Floransa Sözleşmesi); 2000 yılında imzalanarak, 2003 yılında onaylanması uygun bulunmuş ve aynı yıl imzalanmıştır. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin Biyogüvenlik Kartagena Protokolü'nde 2000 yılında imzalanmış, yine 2003 yılında uygun bulunarak onaylanmıştır. Ayrıca Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi 1992 yılında imzalanmış, 1994 yılında onaylanmıştır.

Gıda ve tarım için bitki genetik kaynaklarının korunması amacı ile imzalanan Gıda ve Tarım İçin Bitki Genetik Kaynakları Uluslararası Antlaşması 2002 yılında imzalanmış ve 2006 yılında onaylanmıştır.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne katılmamız 2003 yılında uygun bulunarak onaylanmıştır.

Ayrıca; Denizde Kara Kaynaklı Kirliliğin Önlenmesi Sözleşmesi, Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesinin Önlenmesine Ait Sözleşme, Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi, Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Sözleşme, Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşmeyle Mücadele İçin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Petrol Kirliliğinden Doğan Zararın Hukuki Sorumluluğu İle İlgili Uluslararası Sözleşme, Petrol Kirliliği Zararlarının Tazmini İçin Bir Fonun Kurulmasıyla İlgili Uluslararası Sözleşme, Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Sözleşme, Uzun Menzilli Sınır Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi Türkiye'nin taraf olduğu diğer uluslararası sözleşmelerdir.

Yasal olarak korunan alanların yönetimi 2003 yılına kadar Orman Bakanlığı bünyesinde olmuştur. Daha sonra Çevre ve Orman Bakanlıkları birleştirilerek 01.05.2003 tarih ve 4856 sayılı "Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun yürürlüğe girmesiyle korunan alanlar bu Bakanlığa bağlı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır (Yücel ve Babuş, 2005). 8 Haziran 2011'de 636 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuştur. Bir ay kadar sonra 4 Temmuz 2011 tarihinde 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 645 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı kurulmuştur. Bu ayırdan sonra Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü "Orman ve Su İşleri Bakanlığı" bünyesine geçmiştir ve 2011 yılından bu zamana kadar da bu Bakanlık

bünyesinde çalışmalarına devam etmektedir. Genel Müdürlükte bulunan daireler; Milli Parklar Dairesi, Doğa Koruma Dairesi, Hassas Alanlar Dairesi, Yaban Hayatı Dairesi, Av Yönetimi Dairesi, Biyolojik Çeşitlilik ve Yönetim Hizmetleri Daireleridir.

Günümüzde ise Türkiye'nin sahip olduğu korunan alanlar statülerine göre farklı Bakanlıklar tarafından yürütülmekte ve farklı Kanunlar ile yönetilmektedir. Milli Parklar, Tabiat Parkları, Tabiatı Koruma Alanları ve Tabiat Anıtları, 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu ile; Özel Çevre Koruma Bölgeleri ve Doğal Sitler, 2872 Sayılı Çevre Kanunu ile; Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları, 4915 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu ile ve Muhafaza Ormanları, Gen Koruma Alanları, Tohum Meşcereleri ve Tohum Bahçeleri; 6831 sayılı Orman Kanunu kapsamında korunmakta ve yönetilmektedir. Sulak Alanlar ise henüz korunan alan statüsünde olmayıp, Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği kapsamında koruma altına alınmıştır.

Türkiye'de uluslararası sözleşmelere ve diğer düzenlemelere göre koruma altına alınmış alanlar da bulunmaktadır. Bunlar; Dünya Miras Alanları, Biyosfer Rezervleri, Uluslararası Önem Sahip Sulak Alanlar (Ramsar alanları), Natura 2000 Alanları'dır. Ayrıca uluslararası sözleşmelere tabi olmayan ama biyolojik çeşitlilik açısından geniş kabul gören koruma alanları da Biyolojik Çeşitlilik Sıcak Noktaları, Biyolojik Çeşitlilik Orman Sıcak Noktaları, Endemik Kuş Alanları (EKA), Önemli Kuş Alanları (ÖKA), Önemli Bitki Alanları (ÖBA), Ekokoğrafyalar ve PAN Park'lar olarak sınıflandırılmaktadır.

Dünyada ve Türkiye'de Korunan Alanların Mevcut Durumu

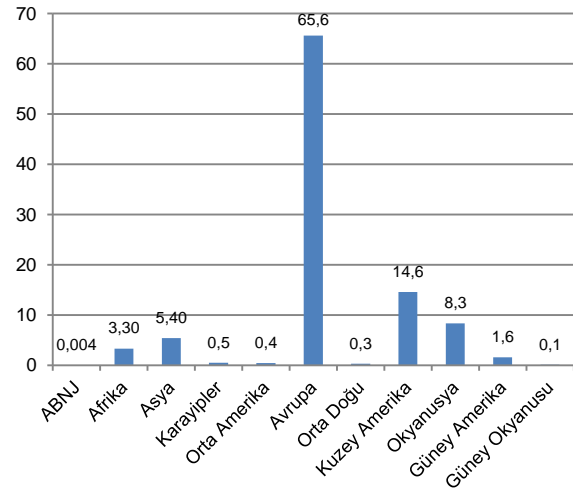
Günümüzde IUCN, ana yönetim amaçlarına uygun olarak Ia. Mutlak Doğa Rezervi, Ib. Vaşşi Yaşam Alanı, II. Milli Park, III. Doğa Anıtı, IV. Habitat/Tür Yönetim Alanı, V. Kara/Deniz Peyzajı Koruma Alanı, VI. Yönetimli Kaynak Koruma Alanı şeklinde 6 korunan alan yönetim kategorisi belirlemiştir (IUCN, 1994). Dünyadaki tüm korunan alanlar IUCN'nin bu kriterlerine tamamiyle uymamaktadır. Bu nedenle IUCN her ilan edilen alanı tanınamamaktadır (Yücel, 2005a). Bazı durumlarda ise büyük alanlara ve ekosistem çeşitliliğine sahip ülkeler mevcut statülerin doğa koruma alanlarının sınıflandırılması ve yönetim amaçlarının belirlenmesine yeterli gelmediğini öne sürmekte, dolayısıyla bir yandan kendi ulusal doğa koruma sistemlerini oluştururken, diğer taraftan da ulusal sistem içerisinde yer alan doğa koruma alanlarının IUCN sınıflandırmasındaki karşılığının ne olduğunu kendi bakış açılarına göre vermektedirler. Bu nedenle önümüzdeki dönemlerde güncel IUCN doğa koruma alanları sınıflandırmasının yeniden gözden geçirilmesi ve bazı değişikliklerin yapılması kaçınılmaz gibi görülmektedir.

Chape ve ark. (2003)'a göre IUCN 1994 sınıflandırmasında belki de en köklü değişiklik Biyosfer Rezervleri ve Dünya Miras Alanları uygulamalarında yapılmıştır. Bu kategoriler küresel ölçekteki program ve sözleşmelerin uygulama aracı olarak tanımlanmış, ulusal doğa koruma sistemlerinin bir anlamda dışında tutulmuştur (Zal ve ark., 2006).

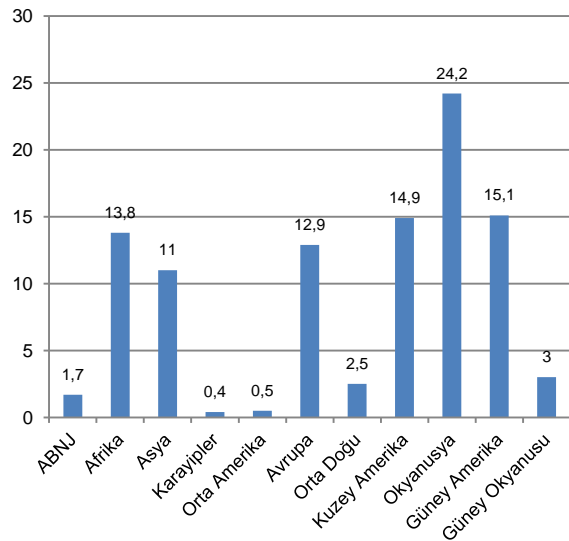
Dequignet ve ark. (2014)'e göre; 1962'de 2.400.000 km² olan korunan alanlar ağının 2014 yılında 32.868.673 km² alanı kapladığı bildirilmektedir. Bu değer Afrika kıtasının yüzölçümünden daha büyüktür. Toplamda dünya denizlerinin %3,41'i, karasal alanlarının ise %14'ü koruma altındadır. Antarktika küresel alan ve yüzde istatistiğinden çıkarılmaz ise korunan alanların %15,4'ünün koruma altında olduğu söylenebilecektir (Şekil 1).

Dünya korunan alanlarının sayısı olarak %65,6'sı Avrupa'da yer almakta, bunu %14,6 ile Kuzey Amerika ile %8,3 ile Okyanusya izlemektedir. Alansal dağılıma bakıldığında ise toplam korunan alan yüzölçümünün %24,2'si Okyanusya'da, %15,1'i Kuzey Amerika'da ve %14,9'u Güney Amerika'da yer almaktadır (Şekil 2).

Türkiye'de Kanunlarla korunan alanların yüzölçümü toplamı 12.719.552 dekar olup alansal dağılımları Çizelge 2'de verilmiştir.

Şekil 1 Sayısal olarak korunan alanların yüzde dağılımı (Dequignet ve ark., 2014) (ABNJ: Küresel sürdürülebilir balıkçılık yönetimi ve biyolojik çeşitliliğin korunması için oluşturulmuş denizel alanlar)

Şekil 2 Korunan alanların kapladığı alan olarak yüzde dağılımı (Dequignet ve ark., 2014)

Genel olarak bir yerin koruma alanı olarak saptanmasında ve belirlenmesinde ölçüt, o alanın taşıdığı ulusal ve uluslararası seviyede kaynak değeridir. Kaynak değerinin taşıdığı her özellik, Milli Park kanununda tanıtıldığı şekliyle, onu, korunan alan formlarından birisi olmaya aday yapabilmektedir (Demirel, 2005). Türkiye’de, korunması ve yaşatılması arzu edilen bu değerlerin korunması talebi, kamudan, halktan, sivil toplum kuruluşlarından gelebilecek teklifler şeklinde ortaya çıkarak Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından değerlendirmeye ve incelemeye alınmakta, teklif ve talep edilen her alanın korunan alan formlarından biri olup olamayacağı yapılan tespitlerle ortaya konmaktadır.

Türkiye de bugün 40 adet Milli Park bulunmaktadır

(Çizelge 3). 2014 tarihinde yürürlüğe giren “Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun” ile Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı’nın Milli Park statüsü iptal edilmiştir. Bu kanunla birlikte kısa bir süreliğine 39’a düşen Milli Park sayısı 8 Şubat 2015 de Ankara İli, Polatlı ve Haymana ilçeleri sınırları içerisinde yer alan ve Sakarya Savaşına sahne olan bölgenin “Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı” olarak belirlenmesi ile tekrar 40’a yükselmiştir.

Yine 2011 yılında 138 adet Mesire Yerinin statüsünün Bakanlık Oluru ile Tabiat Parkına çevrilmesi sonucu Tabiat Parkı sayısında çok ciddi bir artış söz konusu olmuştur.

Çizelge 2 Türkiye’nin sahip olduğu korunan alanlar ve alansal durumları çizelgede verilmiştir.

Yönetim Dayanağı	Statü	Sayı	Alan (dekar)	Kaynak
2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu	Milli Parklar	40	8.286.143	(Anonim, 2016)
	Tabiat Parkları	203	969.574	(Anonim, 2016a)
	Tabiatı Koruma Alanları	31	9.354	(Anonim, 2016b)
	Tabiat Anıtları	112	66.837	(Anonim, 2016c)
2872 Sayılı Çevre Kanunu	Özel Çevre Koruma Bölgeleri	16	24.587	(Anonim, 2016d)
	Doğal Sitler	2134	16.68	(Anonim, 2016e)
4915 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu	Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları	81	11.928	(Anonim, 2016f)
6831 sayılı Orman Kanunu	Muhafaza Ormanları	55	2.500.334	(Anonim, 2016g)
	Gen Koruma Alanları	283	388.277	(Anonim, 2016g)
	Tohum Meşcereleri	337	446.639	(Anonim, 2016g)
	Tohum Bahçeleri	184	14.211	(Anonim, 2016g)
Toplam		3476	12.719.552	
Uluslararası Sözleşmeler ve diğer düzenlemeler	Dünya Miras Alanları	16	131.557,8	(Anonim, 2016h)
	Biyosfer Rezervleri	1	27.152	(Anonim, 2016i)
	Ramsar Alanları	14	184.487	(Anonim, 2016i)
Toplam			343.196,8	
Diğer Korunan Alanlar	Biyolojik Çeşitlilik Sıcak Noktaları	9	1.400.000	(Satar ve Güneş, 2014)
	Önemli Kuş Alanları (ÖKA)	184	11.638.525	(Kılıç ve Eken, 2004)
	Önemli Bitki Alanları (ÖBA)	144	11.301.000	(Özhatay, 2006)
	PAN Park	1	377.530	(Anonim, 2016j)
Toplam			24.717.055	

Çizelge 3 1958 yılından itibaren Türkiye’deki bazı korunan alanlar (Yücel ve Babuş, 2005’ten güncellenerek)

Yıllar	Milli Parklar	Tabiatı Koruma Alanları	Tabiat Parkları	Tabiat Anıtları	Özel Çevre Koruma Bölgeleri	Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları	Toplam
1958-1960	4	-	-	-	-	-	4
1961-1965	2	-	-	-	-	-	2
1966-1970	5	-	-	-	-	-	5
1971-1975	4	-	-	-	-	-	4
1976-1980	1	-	-	-	-	-	1
1981-1985	1	-	2	-	-	-	3
1986-1990	4	17	3	1	12	-	37
1991-1995	8	11	6	54	-	-	79
1996-2000	5	3	5	3	1	-	17
2001-2005	3	-	1	44	1	56	105
2006-2010	3	-	23	3	1	23	53
2011-2015	*1	-	163	7	1	2	172
Toplam	40	31	203	112	16	81	482

*Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, 19.06.2014 tarih ve 6546 sayılı Kanun ile Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı statüsüne geçirilmiştir.

Sonuç

Bazı önemli alanların korunması görüşü insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, korumanın yasal düzleme oturtulması ve sistematik politikalar oluşturulması o denli eski olgular değildir. Bu konudaki sistem yaklaşımının temelini 1872 yılında ilan edilen Yellowstone milli parkı (ABD) ile atıldığı söylenebilir. Ardından çok sayıda ülke, geleceğe bir yatırım olarak gördükleri korunan alanların hızla ilan edilmesini sağlamıştır (Kurdoğlu, 2007).

Dünyada tarihi çok eskilere dayanan doğa koruma çalışmaları, Türkiye tarafından yüzyıla yakın bir süre sonra gündeme alınmıştır. Uzun yıllar boyunca korunan alanların tespiti ve ilanı gerçekleştirilmiş, ancak uygulamada eksiklikler yaşanmıştır.

Günümüzde dünyada ve Türkiye’de doğanın ve özellikle de biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda önemli çalışmalar gündeme gelmiş, konu artık küresel düzeyde ele alınmaya başlanmıştır. Korunan alanların halktan soyutlanarak değil, halkın katılımıyla etkin kullanımının gerçekleşeceği artık tartışma götürmez bir gerçek olarak koruma yaklaşımları içerisindeki yerini almıştır.

Türkiye, zengin biyolojik çeşitliliğinin yanı sıra pek çok doğal kaynak değeri bakımından da oldukça zengin olan, önemli bir ülkedir. Türkiye’de bu kaynakların korunması, temel anlamda yasalar, yönetmelikler ve sözleşmelerle olmaktadır. Türkiye’de korunan alanlar açısından ortaya çıkan en büyük problem bütünlük planlamaların gerçekleştirilememesidir. Doğa koruma mevzuatımızdaki eksiklikler, doğa ve biyolojik çeşitliliğin unsurlarını içeren türler, habitatlar, genetik kaynakların korunması konusunda çerçeve bir kanunun çıkarılması ihtiyacını ortaya koymaktadır (Alica, 2012).

Diğer yandan Türkiye, özellikle korunan alanların yönetimi ve planlaması yaklaşımlarında göz ardı edilemeyecek bir değişim yaşamaktadır. Bu konuda iyi niyetli ve olumlu sonuçlanan çalışmalar olmakla birlikte, katılımcı yönetim planlarının hazırlığı ve yerelden yönetim anlayışının benimsenmesi, Türkiye’deki korunan alanlar için de oldukça yeni bir deneyimdir. Bu yeni yaklaşımla ortaya konan katılımcı yönetim planları, korunan alanların politika, strateji ve yönetim programlarını, sürdürülebilir kalkınma boyutu ile tanımlayan ve akılcı kullanımı sağlayan araçlar olacaktır (Güneş, 2011).

Dünyada ve Türkiye’de koruma çalışmaları, düzenlenen konferanslar ve diğer pek çok toplantının en önemli gündem maddelerinden birisi bu alanların ekonomik önemidir. Bu nedenle korunan alanlar hem korunacak ve hem de ekonomik olarak faydalanılacak kaynaklar olarak görülmektedir. Korunan alanların tespit ve ilanından başlayarak yapılan tüm planlama çalışmalarında bu durum göz önünde tutulmalı, koruma-kullanma dengesi çok iyi tespit edilmeli ve mutlak koruma bölgelerinin sınırları özellikle önemle ele alınmalıdır.

Kaynaklar

Altan T. 1998. Ülkemizde biyosfer koruma alanları programı başlatılmalıdır. Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ormancılığımız Sempozyumu, İstanbul.

- Alica SS. 2012. Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı’nın Doğa Koruma Mevzuatı Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Ankara Barosu Dergisi, 3: 185-216.
- Anonim 2006. Türkiye Korunan Alanlar Yönetim Planlaması Rehberi, 2006. Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi, Ankara.
- Anonim 2007. KAD, 2007. Doğa Korumacının El Kitabı, Kuş Araştırmaları Derneği, Ankara.
- Anonim 2007a. Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı. T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı yayını, 176, Ankara.
- Anonim 2011. Türkiye İçin Natura 2000 Uygulama Stratejisi. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı yayını, 99, Ankara.
- Anonim 2015. WWF History. <https://www.worldwildlife.org/about/history>, (Erişim tarihi: 02.06.2015).
- Anonim 2015a. Dünya Miras Listesi. T.C. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44423/dunya-miras-listesi.html>, (Erişim tarihi: 29.05.2015).
- Anonim 2015b. Avrupa Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarının Korunması (Bern) Sözleşmesi. <http://ormuh.org.tr/arsiv/files/Bern%20sozlesmesi.pdf> (Erişim tarihi: 06.09.2016).
- Anonim 2015c. GEF Nedir. Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı. http://did.ormansu.gov.tr/did/AnaSayfa/Gef_Nedir.aspx?sflang=tr_ (Erişim tarihi: 28.05.2015).
- Anonim 2015d. IUCN (Dünya Koruma Birliği) ve Kongreye Hazırlık Süreci Bilgi Notu. http://did.ormansu.gov.tr/did/AnaSayfa/birimler/uluslararasiKuruluslar.aspx?sflang=tr_, (Erişim tarihi: 15.05.2015).
- Anonim 2015e. WWF Biz Kimiz. <http://www.wwf.org.tr/bizkimiz/>, (Erişim tarihi: 02.06.2015).
- Anonim 2016. Türkiye’nin Korunan Alanları. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Milli Parklar, <http://www.milliparklar.gov.tr/mp/mp.pdf>, (Erişim tarihi: 06.09.2016).
- Anonim 2016a. Türkiye’nin Korunan Alanları. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Tabiat Parkları, <http://www.milliparklar.gov.tr/belge/tp.pdf>, (Erişim tarihi: 06.09.2016).
- Anonim 2016b. Türkiye’nin Korunan Alanları. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Tabiatı Koruma Alanları, <http://www.milliparklar.gov.tr/belge/tka.pdf>, (Erişim tarihi: 06.09.2016).
- Anonim 2016c. Türkiye’nin Korunan Alanları. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Tabiat Anıtları, <http://www.milliparklar.gov.tr/belge/ta.pdf>, (Erişim tarihi: 06.09.2016).
- Anonim 2016d. ÖÇK Bölgelerinin Türkiye Genelinde Oranı. <http://www.csb.gov.tr/projeler/ockb/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=ustmenu&Id=167>, (Erişim tarihi: 06.09.2016).
- Anonim 2016e. Eylül 2014 Tarihi İtibariyle Doğal Sit Alanları Dağılımı. http://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/c8936d8faaa8550_ek.pdf?tipi=72&turu=X&sube=0, (Erişim tarihi: 06.09.2016).
- Anonim 2016f. Türkiye’nin Korunan Alanları. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları, <http://www.milliparklar.gov.tr/belge/yhgs.pdf>, (Erişim tarihi: 06.09.2016).
- Anonim 2016g. Resmi Korunan Alan İstatistikleri (2015). Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. http://www.milliparklar.gov.tr/Anasayfa/istatistik.aspx?sflang=tr_, (Erişim tarihi: 06.09.2016).
- Anonim 2016h. Properties inscribed on the World Heritage List, Turkey. UNESCO World Heritage Center. http://whc.unesco.org/en/statesparties/tr_, (Erişim tarihi: 06.09.2016).
- Anonim 2016i. Camili. UNESCO Ecological Sciences for Sustainable Development. <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/biosphere-reserves/europe-north-america/turkey/camili/>, (Erişim tarihi: 06.09.2016).

- Anonim 2016i. Türkiye'nin Önemli Sulak Alanları. <http://www.milliparklar.gov.tr/kitap/7/?sflang=tr>, (Erişim tarihi: 06.09.2016).
- Anonim 2016j. Küre Dağları Milli Parkı. http://www.kdmp.gov.tr/alt_detay.asp?id=1, (Erişim tarihi: 06.09.2016).
- Ant HA, Stipproweit A, 1985. Natur-und Umweltschutz-ein uraltes problem. LÖFL- Mitteilungen, 10, Heft 3: 24-26, Landwirtschaftsverlag GmbH, Münster- Hiltrup.
- Bayer MZ. 1993. Milli parklar ve Türkiye açısından önemi, alınması gerekli önlemler. anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi, 4 (6): 22-25.
- Chape S, Blyth S, Fish L, Fox P, Spalding M. 2003. 2003 United Nations List of Protected Areas. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK and UNEP-WCMC, IX: 44, Cambridge, UK.
- Çolak AH. 2001. Ormanda Doğa Koruma. Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü Yayını, 291, Ankara.
- Deguignet M, Juffe-Bignoli D, Harrison J, MacSharry B, Burgess N, Kingston N. 2014. 2014 United Nations List of Protected Areas. UNEP-WCMC: Cambridge, UK.
- Demirel Ö. 2005. Doğa Koruma ve Milli Parklar. Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi, Yayın no: 219: 424, Trabzon.
- Emrealp S. 2005. Yerel GÜNDEM 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı. IULA-EMME (UCLG-MEWA) Yayını, 142, İstanbul.
- Gillespie A. 2014. International Environmental Law, Policy & Ethics. OXFORD University Press, 224, UK.
- Güneş G. 2011. Korunan Alanların Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Katılımcı Yönetim Planları. Ekonomi Bilimleri Dergisi Cilt 3, No 1, 2011. ISSN: 1309-8020 (Online).
- IUCN 1994. Guidelines for Protected Area Management Categories. CNPPA with the assistance of WCMC. IUCN, 261, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- IUCN, 2012. A Review of the Impact of IUCN Resolutions on International Conservation Efforts. <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/2012-007.pdf>, (Erişim tarihi: 28.05.2015).
- Kantarlı S. 2012. Dünya Koruma Kongresi 2012. TTKD Tabiat ve İnsan Dergisi, 46: 1.
- Kılıç DT, Eken G. 2004. "Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları - 2004 Güncellemesi", Doğa Derneği, Ankara.
- Kıvılcım Z. 2012. Cartagena Protokolü ve Türkiye Biyogüvenlik Mevzuatı. Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, 20 (1): 99-121.
- Krishna N, Sankar, VB. 1997. Ekolojik Mirasın Korunması: Tamil Nadu'nun Kutsal Ağaçları, XXI. Yüzyıla Doğru Sürdürülebilir Kalkınma İçin Ormanlık, XI. Dünya Ormanlık Kongresi Bildirileri, 2: 67-72.
- Kurdoğlu O, 2007. Dünyada Doğayı Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Boyutu Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 8 (1), 59-76.
- Mac Kinnon J, Mac Kinnon K, Child G, Thorrell J. 1986. Managing Protected Areas in the Tropics. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources and The United Nations Environment Programme, Gland, Switzerland.
- Ortaçesme V, Karagüzel O, Atik M. 1998. Dünya'da ve Türkiye'de Doğa Koruma Alanları ve Politikalarının Gelişimi. Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ormancılığımız Kongresi, 21-23 Ekim, İstanbul Orman Fakültesi, İstanbul.
- Özdemir İ. 2002. Osmanlı Toplumunda Çevre Anlayışı. Türkler-Osmanlı (Cilt 10), 1114-1139, Ankara.
- Özer S. 2004. Sarıkamış (Kars) Ormanlarının Doğa Koruma Kriterleri Yönünden İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 171, Erzurum.
- Özhatay N. 2006. Türkiye'nin BTC Boru Hattı Boyunca Önemli Bitki Alanları, BTC Şirketi, İstanbul.
- Pallemaerts M. 1992. International Environmental Law from Stockholm to Rio: Back to the Future? Review of European Community & International Environmental Law, 1(3): 254–266.
- Satar İ, Güneş G. 2014. Türkiye'nin Biyolojik Çeşitlilik Sıcak Noktaları. Tabiat ve İnsan Dergisi, 185: 21-34.
- Savaş N. 1992. "IV. Uluslararası Milli Parklar ve Korunan Alanlar Kongresi" İzlenimleri. Tabiat ve İnsan, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Yayın Organı, Yıl 26, Sayı 2: 25-26, Ankara.
- Smart J, Hilton-Taylor C, Mittermeier RA. 2014. The IUCN Red List: 50 Years of Conservation. CEMEX, 240.
- Teksöz G, Ertürk E, Lise Y. 2014. Sürdürülebilir Kalkınma Eğitimi İçin Biyosfer Rezervleri: Camili'de Yaşam, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, ANKARA.
- Thomas L. 2006. Türkiye Korunan Alan Yönetiminde IUCN Kategori Sistemi. Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi, 34s, Ankara.
- UNESCO 1996. Biosphere Reserves. The Seville Strategy & The Statutory Framework of the World Network. UNESCO, 18, Paris.
- Yalınkılıç MK, Arpa NY. 2005. Türkiye'deki korunan alanlar ve ekoturizm. Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu Sözlü Bildiriler Kitabı, 3-13, Isparta.
- Yeşil P. 2009. Kelkit Havzası Tokat Kesiminin Biyosfer Rezervi Olarak Planlanması, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, 158, Erzurum.
- Yılmaz H, Yılmaz S, Kelkit A, Bulut Y. 1996. Kentlerde Yanlış Alan Kullanımlarının Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Yerleşim ve Çevre Sorunları Çanakkale İli, Bildiriler Kitabı, İzmir.
- Yücel M. 1995. Doğa Koruma Alanları ve Planlaması. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Yayını, 255, Adana.
- Yücel M. 2005. Korunan Alanların Sınıflandırılmasında ve Uzun Devreli Gelişme Planlarının Hazırlanmasında Yaşanan Sorunlar. Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu Sözlü Bildiriler Kitabı, 53-59, Isparta.
- Yücel M. 2005a. Doğa Koruma. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Yayını No: A-85, 430, Adana.
- Yücel M, Babuş D. 2005. Doğa Korumanın Tarihçesi ve Türkiye'deki Gelişmeler, Doğu Akdeniz Orm. Araş. Müdürlüğü (DOA) Dergisi (Journal of DOA), Sayı: 11 S: 151 – 175.
- Zal N, Eczacıbaşı GB, Karauz Er ES. 2006. Aşağı Meriç Taşkın Ovasının Biyosfer Rezervi Olarak Planlanması. İç Anadolu Ormanlık Araştırma Enstitüsü Yayınları No: 69, 251, Ankara.